

บทที่ ๕

พระพุทธศาสนากับคำสอนทางด้านสังคม

๕.๑ พระพุทธศาสนากับสังคม

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สัมพันธ์กับสังคม โดยในการที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตั้งพระทัยที่จะให้สรรพสัตว์พันทิวา พระองค์ได้ทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาและทรงประกาศศาสนา แสดงธรรมสั่งสอนชาวโลกอยู่ตลอดระยะเวลาตั้งแต่พระองค์ตรัสรู้จนกระทั่งปรินิพพาน ตลอดช่วงเวลาดังกล่าวพระพุทธองค์ทรงเกี่ยวข้องกับสังคม เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสังคม และหากพิจารณาให้ดีแล้วก็จะเห็นว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่คำนึงถึงการดำรงชีวิตของชาวโลกและสภาพสังคมมาก โดยคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นกล่าวได้ว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์ของสังคมเป็นสำคัญ

และหากจะมองจากอีกด้านหนึ่ง พระพุทธศาสนาเองก็เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับสังคมด้วย ในแง่ที่ว่าการอยู่รอดของพระพุทธศาสนานั้นก็ต้องมีชาวบ้าน ผู้คนในสังคมเป็นผู้เกื้อหนุน เนื่องจากปัจจัย ๔ ของพระภิกษุสงฆ์คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรคนั้นต้องอาศัยการบริจาคจากผู้คนในสังคม การดำรงอยู่ของสงฆ์และพระพุทธศาสนาจึงเกี่ยวข้องกับสังคมโดยตรง หากแต่เป็นการเกี่ยวข้องที่ต่างก็เกื้อหนุนทำประโยชน์ให้กันและกัน คือชาวบ้านช่วยอุปถัมภ์ให้พระสงฆ์และพระพุทธศาสนาดำรงอยู่ ในขณะที่พระสงฆ์และพระพุทธศาสนาก็ดูแลช่วยเหลือสั่งสอนธรรม เพื่อช่วยให้คนมีคุณภาพชีวิต คุณภาพจิตใจที่ดีอันเป็นการยกระดับสภาพของสังคมให้ดีขึ้น

๕.๒ พระพุทธศาสนากับคำอธิบายเรื่องการเกิดขึ้นของสังคม

หากกล่าวโดยธรรมชาติ มนุษย์ก็เป็นสิ่งมีชีวิตในประเภทสัตว์ มนุษย์จึงมีสัญชาตญาณในเรื่องการกิน การนอน ความกลัว และการสืบพันธุ์ เหมือนกับสัตว์เช่นกัน แต่สัญชาตญาณในเรื่องของการสืบพันธุ์ที่เป็นพฤติกรรมของคนคู่ที่เรียกว่าการเสพเมถุนนี้เป็นจุดเริ่มต้นของสังคม เนื่องจากเป็นจุดเริ่มแรกที่น่าไปสู่การสร้างที่มุงบังป้องกันสายตาของผู้อื่นขณะมีการเสพเมถุน ซึ่งต่อมาสิ่งมุงบังนั้นก็กลายสภาพเป็นบ้านเรือน เป็นหมู่บ้าน และกลายเป็นเมือง เป็นสังคมในที่สุด

ใน อัครคัมภีร์* ได้อธิบายไว้ว่า เมื่อถึงช่วงเวลาที่สัตว์มีข้าวสาลีเป็นอาหาร และมีร่างกายแข็งแกร่งขึ้น ผิพรรณก็ปรากฏว่าแตกต่างกันไป หญิงก็มีเพศหญิงปรากฏ และชายก็มีเพศชายปรากฏ และจากการที่หญิงก็เฟื่องฟูชาย และชายก็เฟื่องฟูหญิง เมื่อคนทั้งสองเพศต่างเฟื่องฟูกันอยู่เสมอ ก็เป็นเหตุให้เกิดความกำหนัด เกิดความเร่าร้อนขึ้นในกาย และด้วยเหตุแห่งความเร่าร้อนนั้น ชายแลหญิงจึงเสพเมถุนธรรมกันโดยไม่มีการปิดบังสายตาแต่อย่างใด คนเหล่านี้เห็นเข้าก็พากันไปรยฝุ่น ไปรยขี้เท้าใส่ บ้างก็โยนมูลโคใส่ พร้อมคำว่า เมื่อชายหญิงเสพอสังขารกันเสมอ จึงได้มีการสร้างบ้านเรือนขึ้นมากเป็นที่ย่ำยีสายตา และต่อจากนั้นมาก็มีการรวมตัวเป็นหมู่เป็นกลุ่ม กลายเป็นหมู่บ้าน เมือง รัฐ ประเทศ และมีการรวมตัวกันในรูปแบบต่าง ๆ ตามความหมายตามวัตถุประสงค์ของแต่ละกลุ่มของแต่ละสังคมจนปรากฏเป็นสถาบันต่าง ๆ เช่น สถาบันการปกครอง สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา เป็นต้น

ดังนั้นถ้าจะถือตามหลักพระพุทธศาสนา สาเหตุสำคัญที่เป็นจุดเริ่มต้นของสังคมก็คือ การสนองตอบความต้องการหรือสัญชาตญาณในการสืบพันธุ์นั่นเอง อย่างไรก็ตามการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ชายหญิงเป็นสามีภรรยา เป็นชีวิตครอบครัวไม่ได้มีมูลฐานมาจากแรงกระตุ้นทางเพศอันเป็นแรงกระตุ้นทางกายแต่อย่างเดียว หากแต่ยังเป็นความรักอันเป็นแรงกระตุ้นทางใจเข้ามาเป็นปัจจัยร่วมด้วย

ใน สังเกตชาติก พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเหตุของความรักไว้ว่า

“ความรักนั้น ย่อมเกิดขึ้นด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ ด้วยการอยู่ร่วมกันในกาลก่อน ๑ ด้วยความเกื้อกูลต่อกันในปัจจุบัน ๑ เหมือนดอกกุหลาบและชลชาติ เมื่อเกิดในน้ำ ย่อมเกิดเพราะอาศัยเหตุ ๒ ประการ คือ น้ำและเปือกตม ฉะนั้น ฯ”^๒

โดยความรักแบบปุพเพสันนิวาส หมายถึงความรักที่เกิดขึ้นจากการเคยอยู่ร่วมกันแต่ปางก่อน เมื่อมาพบกันอีกจึงมีความรู้สึกรักชอบอย่างจับจิตจับใจขึ้นมาทันที เป็นความรักแบบที่เกิดขึ้นแบบฉับพลันและสามารถครอบงำจิตใจได้อย่างสิ้นเชิง โดยความรักแบบปุพเพสันนิวาสนี้เกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด และเรื่องของบุญและกรรมที่เคยทำร่วมกันมาแต่ชาติปางก่อน ส่วนความรักแบบปัจจุบันนหิตะ เป็นความรักที่เกิดขึ้นจากการเห็นอกเห็นใจ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในปัจจุบันจนเกิดเป็นความรักขึ้น เป็นความรักแบบที่ต้องอาศัยเวลาในการก่อตัว โดยความรักทั้ง ๒ รูปแบบนี้มีให้เห็นได้อยู่ทั่วไปในสังคม

* อัครคัมภีร์ ที่ฉนิกาย ปาฏิหารค ๑๑/๕๗/๗๕-๘๐.

^๒ สังเกตชาติก ขุททกนิกาย ทุกกนิบาตชาติก ๒๗/๓๒๔/๕๔.

ปัจจุบัน และก็ยังคงเป็นแรงกระตุ้นให้มีการอยู่ร่วมกันของชายหญิงเป็นสามีภรรยา เป็นครอบครัวอยู่ตลอดมา

นอกจากแรงกระตุ้นทางกาย แรงกระตุ้นทางใจแล้ว พระพุทธศาสนายังพูดถึงการมีอิทธิพลครอบงำซึ่งกันและกันของชายและหญิงว่า ด้วยเหตุที่ตามความจริงโดยธรรมชาติที่ชายหญิงมีธรรมชาติและอรรถภาพที่ต่างกัน ทั้งในส่วนของรูปร่างลักษณะที่บอกเพศอันมีมาแต่กำเนิด (ลึงค์) เครื่องหมายหรือสภาพความเป็นอยู่ (นิมิตต์) เช่น ชายก็มีหนวดเครา หญิงก็ไม่มีออก ผู้หญิงชอบเย็บปักถักร้อย ผู้ชายชอบต้อยตึงปีนผาหน้าไม้ นิสัย (กุตต) คือความประพฤติที่เคยชิน เช่น หญิงก็นุ่มนวลอ่อนโยน เรียบร้อย ส่วนชายก็ห้าวหาญ เข้มแข็ง ว่องไว และกิริยาอาการ (อากัปป์) เช่น หญิงก็แช่มช้อย เอียงอาย ชายก็องอาจ เต็ดเต๋ยว โดยความแตกต่างของชายหญิงนี้มีอิทธิพลที่จะครอบงำเพศตรงข้ามได้อย่างมาก ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า

“คูกรภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นรูปอื่น... เสียงอื่น... กลิ่นอื่น... รสอื่น... โผฏฐัพพะอื่นแม้อย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบุรุษตั้งอยู่เหมือน รูปสตรี... เสียงสตรี... กลิ่นสตรี... รสสตรี... โผฏฐัพพะของสตรีเลย คูกรภิกษุทั้งหลาย รูปสตรี... เสียงสตรี... กลิ่นสตรี... รสสตรี... โผฏฐัพพะของสตรีย่อมครอบงำจิตของบุรุษตั้งอยู่...”

คูกรภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นรูปอื่น... เสียงอื่น... กลิ่นอื่น... รสอื่น... โผฏฐัพพะอื่นแม้อย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของสตรีตั้งอยู่เหมือน รูปบุรุษ... เสียงบุรุษ... กลิ่นบุรุษ... รสบุรุษ... โผฏฐัพพะของบุรุษย่อมครอบงำจิตของสตรีตั้งอยู่”^๓

รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสของทั้งชายและหญิงจึงเป็นสิ่งที่มามีอิทธิพลในการครอบงำเพศตรงข้าม และสภาพจิตของปุถุชนคนทั่วไปก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจของรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสนี้ด้วยกันทั้งนั้น แม้แต่ฤาษีที่ได้ฌานสมาบัติก็ยังเสื่อมจากฌานสมาบัติได้เพราะอำนาจของรูปของเสียงได้ จะมีก็แต่พระอรหันต์บุคคลระดับพระอนาคามีขึ้นไปเท่านั้นที่จะไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำและอำนาจดังกล่าว^๔

^๓ อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต ๒๐/๑-๑๑/๑-๒.

^๔ พระโสธกบิณฑ และพระสกทาคามี ละสังโยชนได้ ๓ ข้อ คือ ๑ สักกายทิฎฐิ ๒. วิจิกิจฉา และ ๓. สีลัพพตปรามาส แต่พระสกทาคามีมีโลภะ โทสะ โมหะ ที่เบาบางกว่า ส่วนพระอนาคามีละสังโยชนได้ ๔ ข้อ คือเพิ่มข้อ ๔. กามราคะ และ ๕. ปฏิฆะ

๕.๓ ครอบครัวและคำสอนเรื่องชีวิตครอบครัว

๕.๓.๑ ความสำคัญของคนในครอบครัวและหน้าที่พึงปฏิบัติต่อกัน

ในครอบครัวหนึ่ง ๆ บุคคลที่เป็นองค์ประกอบหลักก็คือ บิดา มารดา และบุตร โดยบิดามารดานั้นเป็นหลักของครอบครัว ในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิด ผู้เลี้ยงดู ผู้สั่งสอน ในพระพุทธศาสนาจึงกล่าวว่พ่อแม่อยู่ในฐานะเป็น

- พรหมของลูก^๑ เพราะพ่อแม่เป็นผู้อนุเคราะห์เลี้ยงดูด้วยน้ำใจอันงาม ด้วยคุณธรรมคือพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา
- บูรพาจารย์ของลูก^๒ เพราะเป็นครูคนแรกผู้สอนให้รู้จักโลก ก่อนที่ครูจะสอนให้เราเขียนอ่านนั้น พ่อแม่สอนเดิน สอนพูด สอนดีชั่ว ประโยชน์ไม่ใช่ประโยชน์ให้แก่ลูกก่อนครูคนใด ๆ
- อาหุเนยบุคคลของลูก^๓ คือเป็นบุคคลที่เปรียบดุจไฟ เพราะลูกเกิดมาแต่พ่อแม่^๔ ลูกจึงควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา และใส่ใจบำรุงเลี้ยงให้เป็นสุข โดยชอบ ตามควรแก่ฐานะ^๕

โดยพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย มารดาและบิดาเป็นผู้อันบุตรทั้งหลายของตระกูลเหล่าใดบูชาแล้วภายในเรือนตระกูลเหล่านั้น ชื่อว่ามีพรหม มารดาและบิดา เป็นผู้อันบุตรทั้งหลายของตระกูลเหล่าใดบูชาแล้วภายในเรือน ตระกูลเหล่านั้นชื่อว่ามีบูรพาจารย์ มารดาและบิดา เป็นผู้อันบุตรทั้งหลายของตระกูลเหล่าใดบูชาแล้วภายในเรือนตระกูลเหล่านั้น ชื่อว่ามีบูรพเทพ มารดาและบิดาเป็นผู้อันบุตรทั้งหลายของตระกูลเหล่าใดบูชาแล้วภายในเรือน ตระกูลเหล่านั้นชื่อว่ามีอาหุเนยบุคคล ดูกรภิกษุทั้งหลาย คำว่า พรหม บูรพาจารย์ บูรพเทพ อาหุเนยบุคคล นี้เป็นชื่อของมารดาและบิดา ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะมารดาและบิดาเป็นผู้มีอุปการะมาก เป็นผู้ประคบประหงมเลี้ยงดูบุตร เป็นผู้แสดงโลกนี้แก่บุตรฯ

^๑ สพรหมสูตร อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ๒๑/๖๓/๘๘-๘๙.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๕ อักคิสฺสูตร อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต ๒๓/๔๔/๕๑.

...เพราะเหตุนี้แหละ บุครผู้เป็นบัณฑิตพึงนอบน้อม พึงสักการะท่านด้วยข้าว น้ำ
ผ้านุ่มห่ม ที่นอน ที่นั่ง อบกาย ให้อาบน้ำ และชำระเท้า...”^๘

โดยลูกที่ได้ทำหน้าที่ในการบำรุงดูแลท่าน เมื่ออยู่ในโลกนี้ย่อมได้รับการสรรเสริญ เมื่อจากโลก
นี้ไปก็ย่อมได้รับความสุขในโลกสวรรค์^๙

นอกจากความสำคัญของบิดามารดาแล้ว พระพุทธศาสนาก็สอนให้เห็น
ความสำคัญของบุคคลอื่นในครอบครัวด้วย โดยจะเห็นได้ว่าในอัครศิษฏ์ นั้นกล่าวถึง อัคริ ๓
หรือ ไฟ ๓ อย่าง คือ

๑. อาหุไนยอัคริ ไฟอันควรแก่การบูชา ได้แก่ บิดามารดา
๒. คหปตฺตคิ ไฟของเจ้าบ้าน ได้แก่ บุคร ภรรยา และคนในปกครอง
๓. ทักขิไณยอัคริ ไฟอันควรแก่ทักษิณา ได้แก่สมณพราหมณ์^{๑๐}

ที่บุคคลจะต้องบริหารให้เป็นสุขโดยชอบ คือบำรุงเลี้ยงตามสมควรแก่ฐานะ

โดย บุคร ภรรยา นั้นก็ถือว่ามีมีความสำคัญสำหรับทุกครอบครัว โดยใน
พระพุทธศาสนากล่าวไว้ว่า บุครนั้นเป็นที่ตั้งของมนุษย์ทั้งหลาย คือเป็นที่ตั้งของความรัก
ความผูกพัน ความหวัง และกำลังใจของผู้เป็นพ่อแม่ และยังเป็นที่ตั้งของน้ำใจ เป็นสื่อสัมพันธ์
ของวงศาตถาญาติทั้งสองฝ่าย พ่อแม่จึงควรอนุเคราะห์บุตรใน ๕ สถาน คือ

๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
๒. สอนให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. หาคู่ครองที่เหมาะสมให้
๕. มอบทรัพย์สมบัติให้ในโอกาสอันควร^{๑๑}

และด้วยเหตุที่พ่อแม่เป็นผู้มีอุปการะแก่ลูกมาก่อน ลูกจึงมีหน้าที่ ๕ ประการต่อพ่อแม่ คือ

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
๒. ช่วยรับทำกิจ การงานของท่าน
๓. ดำรงวงศ์สกุล

^๘ สพรหมสูตร อังคตตรนิกาย จตุกกนิบาต ๒๑/๖๓/๘๘-๘๙.

^๙ เรื่องเดียวกัน.

^{๑๐} สังคีตศิษฏ์ ทิฆนิกาย ปาฎิกวรรค ๑๑/๒๒๘/๑๙๙ และ พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต),
พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๓๑.

^{๑๑} สิงคาลกสูตร ทิฆนิกาย ปาฎิกวรรค ๑๑/๑๙๙/๑๙๐.

๔. ปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท ผู้สมควรรับทรัพย์มรดก

๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๑๑}

ในส่วนของภรรยา พระพุทธศาสนาก็ให้ความสำคัญ ดังจะเห็นได้จากการกำหนดให้ภรรยาก็เป็นเปรียบเหมือนไฟอย่างหนึ่งที่มีหน้าที่ในการบริหารให้เป็นสุข โดยได้กำหนดให้สามีบำรุงเลี้ยงดูให้เกียรติตามสมควรแก่ฐานะ ๕ ประการ คือ

๑. ยกย่องว่าเป็นภรรยา
๒. ไม่ดูหมิ่น
๓. ไม่ประพฤตินอกใจภรรยา
๔. มอบความเป็นใหญ่ให้
๕. ให้เครื่องแต่งตัว เครื่องประดับตามโอกาสอันควร

และในขณะเดียวกันก็กำหนดให้ภรรยาทำหน้าที่ในการบำรุงสามีด้วยสถาน ๕ คือ

๑. จัดการงานดี
๒. สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดี
๓. ไม่ประพฤตินอกใจสามี
๔. รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้
๕. ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง^{๑๒}

จะเห็นได้ว่าการดำรงชีวิตครอบครัวให้เป็นสุข ราบรื่นนั้น พระพุทธศาสนาได้ให้ธรรมหรือคำสอนอันเป็นหลักปฏิบัติให้ทุกคนทุกฝ่ายในครอบครัวได้ทำหน้าที่ที่ถูกต้องและสมควรของตน อันจะส่งผลเป็นความอยู่ดีมีสุขร่วมกันนั่นเอง

นอกจากนี้แล้ว ในส่วนของบุตร พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงบุตรไว้ ๓ ประเภท คือ

๑. อติชาตบุตร บุตรที่ยิ่งกว่าบิดามารดา
๒. อนุชาตบุตร บุตรที่เสมอด้วยบิดามารดา
๓. อวชาตบุตร บุตรที่ต่ำกว่าบิดามารดา^{๑๓}

โดยการกำหนดประเภทของบุตรนั้นใช้คุณธรรม ๕ ประการเป็นหลัก คือ

๑. การเป็นผู้มีศรัทธา มีความเชื่อที่ถูกต้อง เช่น เชื่อในเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม เรื่องบุญ-บาป เป็นต้น

^{๑๑} เพิ่งอ้าง.

^{๑๒} สิงคาลกสูตร ทีฆนิกาย ปาฏิภวรรค ๑๑/๒๐๑/๑๗๐-๑๗๑.

^{๑๓} ปุตตสูตร ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ ๒๔/๒๔๒/๒๔๗-๒๔๘.

๒. การเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล คือการมีความประพฤติดีงาม ดำรงตนอยู่ในศีลในธรรม ดำรงชีวิตให้อยู่ในความถูกต้อง

๓. การเป็นผู้มีสุตะ คือ ได้แสวงหาวิชาความรู้ การศึกษาเล่าเรียน

๔. การเป็นผู้มีจาคะ คือ การรู้จักเสียสละ โอบอ้อมอารี ไม่ตระหนี่

๕. การเป็นผู้มีปัญญา

เมื่อบุคตรมีคุณสมบัติทั้ง ๕ สูงกว่าบิดามารดา ก็จัดว่าเป็นบุตรที่ดีกว่าสกุล คือ เป็นอติชาตบุตร หรืออภิชาตบุตร แต่หากบิดามารดามีคุณสมบัติทั้ง ๕ แต่บุตรกลับเป็นผู้ที่ขาด ศรัทธา ขาดคุณธรรม ความประพฤติดีอื่น ไม่เอาสาระ ไม่เอาเหตุเอาผล ก็จัดว่าเป็น อวชาตบุตร คือบุตรที่ต่ำกว่าสกุล ทำลายสกุล และในกรณีที่บิดามารดาและบุตรเสมอกันใน คุณธรรมทุกด้าน บุตรนั้นก็ใช้อนุชาตบุตร หรือบุตรที่เสมอกับสกุล

การที่ครอบครัวจะเจริญขึ้นหรือเสื่อมลงก็ขึ้นอยู่กับบุตรผู้สืบสกุลนี้เอง กล่าวคือ หากบุตรเป็นอติชาตบุตร ครอบครัวก็จะไปในทางเจริญขึ้น แต่ถ้าบุตรเป็นอวชาตบุตร สิ่งที่ดี งามของสกุลก็จะเสื่อมและสูญสิ้นไป และด้วยเหตุที่เด็กนั้นก็คืออนาคตของชาติ สังคม ประเทศชาติจะไปในทางเจริญหรือทางเสื่อมก็ขึ้นอยู่กับเยาวชนว่าพวกเขาเป็นบุตรประเภทใด ในสกุล

เนื่องจากครอบครัวนั้นเป็นหน่วยย่อยที่สุดของสังคม ถ้าครอบครัวดี สังคม โดยรวมก็ย่อมดีตาม และในแง่นี้การพัฒนาคุณภาพชีวิตและคุณธรรมของคนในครอบครัวก็ เท่ากับเป็นการพัฒนาคุณภาพและคุณธรรมให้กับสังคมโดยรวมไปด้วย และการมีคุณธรรม ประพฤติศีลธรรมในครอบครัวจึงเป็นการประพฤติศีลธรรมในสังคมด้วยเช่นกัน

๕.๓.๒ คำสอนเพื่อชีวิตครอบครัวที่ดีงาม

ด้วยเหตุที่ครอบครัวนั้นเป็นส่วนหนึ่งของสังคม การประพฤติศีลธรรมใน ครอบครัวจึงเป็นการประพฤติศีลธรรมทางสังคมด้วยเช่นกัน ชีวิตครอบครัวนั้นเป็นชีวิตที่อยู่ ร่วมกับผู้อื่น และเป็นชีวิตที่เกี่ยวข้องกับคนรอบข้าง ทั้งคนในครอบครัวของตนและคนใน ครอบครัวของสามีภรรยา โดยผู้ที่เกี่ยวข้องก็หลากหลายฐานะ ทั้งบิดามารดา สามี ภรรยา บุตร ญาติ คนในปกครอง ดังนั้นการจะอยู่ร่วมกันสัมพันธ์กันอย่างราบรื่นได้นั้น ก็จำเป็นต้องมีหลัก ปฏิบัติที่ถูกต้องให้ยึดถือเป็นแนวทาง ในพระพุทธศาสนาก็มีคำสอนเพื่อชีวิตครอบครัวที่ดีงาม หลายอย่าง ดังจะขอยกมากล่าวบ้าง ดังนี้ คือ

ในสมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ชาตียาวัน ใกล้เมืองภัททียะ และเสด็จไปทรง รับภัตตาหารที่บ้านท่านอุคคหเศรษฐี พระองค์ได้กล่าวสอนเหล่ากุมารที่จะออกเรือนไปอยู่ใน สกุลของสามี ตามคำกราบทูลของท่านอุคคหเศรษฐีว่า

“ดูกรกุมารี ... เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้
 ...ว่ามารดาบิดาของสามีที่เป็นผู้ปรารถนาประโยชน์ หวังความเกื้อกูล
 อнуเคราะห์ด้วยความเอ็นดู เราทั้งหลายจักตื่นก่อนท่าน นอนทีหลังท่าน
 คอยรับใช้ท่าน ประพฤติเป็นที่พอใจท่าน พูดคำเป็นที่รักต่อท่าน
 ...ว่าชนเหล่าใดเป็นที่เคารพของสามี คือ มารดา บิดา หรือสมณพราหมณ์ เรา
 ทั้งหลายจักสักการะ เคารพนับถือ บูชา เมื่อท่านมาถึงที่ก็จักต้อนรับด้วยที่นั่ง
 หรือน้ำ
 ...ว่าการทำงานภายในบ้านของสามี ...เราทั้งหลายจักเป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านใน
 การงานนั้น ๆ จักประกอบด้วยปัญญาเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในการ
 งานนั้น ๆ อาจทำ อาจจัด
 ...ว่าเราทั้งหลายจักรู้การทำงานของคนภายในบ้านของสามี คือ ทาส คนใช้
 หรือกรรมกรทำแล้ว ว่าทำแล้ว ที่ยังไม่ได้ทำ ว่ายังไม่ได้ทำ จักรู้คนป่วยไข้ว่ามี
 กำลังหรือไม่มีกำลัง และจักแบ่งของเคี้ยวของบริโภคให้ตามเหตุที่ควร
 ...ว่าเราทั้งหลายจักยังทรัพย์ ข้าวเปลือก เงิน หรือทองที่สามีหามาได้ให้คงอยู่
 ด้วยการรักษา คุ่มครอง จักไม่ใช่นักเลงการพนัน ไม่เป็นขโมย ไม่เป็นนักดื่ม
 ไม่ผลาญทรัพย์ให้พินาศ ...ดูกร กุมารีทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล ฯ”

เหล่านี้เป็นการสอนหน้าที่ของการเป็นภรรยาที่ดี ที่จะทำให้เป็นที่รักที่พอใจ
 ของสามีและคนในตระกูลของสามี

ธัญชโยวาท ๑๐

ธัญชโยวาท ๑๐ เป็นคำสอนของธัญชัยเศรษฐี ที่ให้แก่นางวิสาขาเมื่อ
 ออกเรือนไปอยู่ในครอบครัวของฝ่ายสามี คือ

๑. ไฟในยาน่าออก คือไม่นำเรื่องภายใน ปัญหาหรือสิ่งไม่ดีใด ๆ ใน
 บ้านออกไปเปิดเผยนอกบ้าน
๒. ไฟนอกยาน่าเข้า คือไม่นำคำนิทา เรื่องไม่ดีนอกบ้านเข้ามาบอก
 กับคนในบ้าน
๓. ควรให้แก่ผู้ที่ให้ คือ ให้ถ้อยที่ถ้อยอาศัยมีน้ำใจกับผู้คนรอบข้างใน
 ครอบครัว รวมทั้งมิตรสหาย เพื่อนบ้าน

“อุคคหสูตร อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ๒๒/๓๓/๓๔-๓๖.

๔. ไม่ควรให้แก่ผู้ไม่ให้ คือให้พิจารณาว่าสำหรับผู้ที่ไม่รู้จักเอื้อเฟื้อ เป็น ผู้รับฝ่ายเดียวเสมอ ผู้ที่เห็นแก่ได้ เอาเปรียบอยู่เสมอนั้นก็เป็นที่ไม่ถูก ไม่ควรสนับสนุน ไม่ ควรเข้าไปผูกพันด้วย

๕. เขาให้หรือไม่ให้ก็ควรให้ คือในกรณีที่เป็นญาติของทั้งสองฝ่าย ไม่ว่า เขาจะเคยให้เคยช่วยเหลือเกื้อหนุนหรือไม่ก็ตาม ก็ให้อุ่นุเคราะห์ ช่วยเหลือ โดยคำนึงถึงความ ผูกพันทางครอบครัว ความเป็นญาติเป็นสำคัญ

๖. จงนั่งให้เป็นสุข หมายถึง การไม่นั่งเฉย อยู่เฉย ขณะที่มารดาบิดาสามี ทำธุรกรรมงานไต่อยู่ในบ้าน ให้ชวนช่วยหยิบจับช่วยเหลือ ต่อเมื่อบุคคลเหล่านั้นหยุดการ งานนั้นแล้วจึงค่อยนั่ง ค่อยพัก เป็นการสอนไม่ให้นิ่งดูตาย ทำนองสุภาภิตไทยที่ว่า "อยู่บ้าน ทำนองอย่างนั่งดูตาย บั้นวันบั้นควายให้ลูกท่านเล่น"

๗. จงบริโภคน้ำให้เป็นสุข หมายความว่าถึงการไม่บริโภคแต่เพียงผู้เดียว ต้อง ดูแลให้มารดาบิดาสามี สามี และผู้คนในบ้านได้บริโภคด้วย เป็นการสอนว่าเมื่อจะทำอะไรให้ รู้จักนึกถึงผู้อื่นด้วยจึงจะเหมาะ จึงจะควร

๘. จงนอนให้เป็นสุข หมายความว่าถึงการถือหลักตื่นก่อน นอนทีหลัง โดยผู้ ที่เป็นภรรยาเป็นแม่เรือนนั้นจะต้องทำหน้าที่ของคนคือดูแลทุกอย่างภายในบ้านให้เรียบร้อย ก่อนแล้วจึงนอน

๙. พึงบูชาไฟ หมายความว่าถึงการมีความเคารพยำเกรงในมารดาบิดาของ สามี และสามี เช่นเดียวกับการปฏิบัติกับไฟด้วยความระมัดระวัง เพราะไฟนั้นเป็นของร้อน และมีทั้งคุณอนันต์และโทษมหันต์ การมีความเคารพยำเกรงและประพฤติปฏิบัติอย่าง ถูกต้องต่อท่านเหล่านั้นจะเป็นผลดีต่อผู้ปฏิบัติเอง คือทำให้ผู้ใหญ่ในครอบครัวและสามีรักใคร่ เมตตา เอ็นดู

๑๐. พึงนมัสการกราบไหว้เทวดาประจำเรือน หมายความว่าถึงการเคารพ กราบไหว้มารดาบิดาในครอบครัวที่ตนอยู่ ซึ่งเปรียบเสมือนเทวดาประจำบ้านนั้น เพื่อความ เป็นผู้ปฏิบัติถูก ปฏิบัติควร และเป็นสิริมงคลแก่ตน

คำสอนของธัญชัยเศรษฐีนี้แม้จะกล่าวไว้เมื่อสองพันกว่าปีมาแล้ว และสังคม ปัจจุบันก็เปลี่ยนไปจากแต่ก่อนที่อยู่กันในลักษณะของครอบครัวขยายที่พ่อแม่ลูกและญาติพี่น้อง อยู่ร่วมกัน (extended family) มาเป็นครอบครัวเดี่ยว ที่อยู่กันเฉพาะคู่สามีภรรยาและลูก (nuclear family) ทำให้หญิงยุคนี้มีอิสระมีอำนาจในการปกครองครอบครัวมากขึ้น แต่คู่สามี ภรรยาก็ยังต้องมีการสัมพันธ์ไปมาหาสู่กับมารดาบิดา ญาติพี่น้องของทั้งสองฝ่ายอยู่เช่นเดิม แต่ถ้าพิจารณาแล้ว จะเห็นว่าคำสอนเหล่านี้ยังคงหลักปฏิบัติที่ดีและสามารถนำไปประยุกต์ใช้

เพื่อให้เกิดผลเป็นความสัมพันธ์อันดีกับญาติผู้ใหญ่และบุคคลรอบข้าง อันจะเป็นการช่วยสร้างเสริมความมั่นคงของชีวิตครอบครัวได้ทางหนึ่งด้วย

สมชีวิธรรม ๔

ในการที่จะช่วยทำให้การอยู่ร่วมกันของสามีภริยายินยาว พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักธรรมอันจะช่วยให้ชีวิตคู่อยู่กันอย่างกลมกลืนกัน คือ สมชีวิธรรม ๔ อันได้แก่

๑. สมสัทธา การมีศรัทธาความเชื่อที่ถูกต้องเสมอกัน เช่น เชื่อในเรื่องกรรม เรื่องการทำบุญทำทาน เรื่องกรรม เหมือนกัน

๒. สมสัสลา การมีศีล การประพฤติปฏิบัติที่ตรงตาม ดำรงตนอยู่ในศีลในธรรม เสมอกัน

๓. สมจาคะ การมีความเสียสละ ช่วยเหลือแบ่งปัน โอบอ้อมอารี ไม่ตระหนี่เสมอกัน

๔. สมปัญญา การมีปัญญาความรู้เสมอกัน^{๑๑}

โดยสามีภรรยาที่มีคุณธรรมทั้ง ๔ นั้นนอกจากจะอยู่กันอย่างราบรื่นยืนยาวแล้ว หากทั้งสามีภริยาผู้มีความคุณธรรมดังกล่าวนี้ ตั้งความปรารถนาที่จะพบกันอีก ก็ย่อมจะทำให้ได้พบกันอีกในภายหน้าด้วย

ครอบครัวที่ดีคือครอบครัวที่สามีภริยามีคุณธรรม

ในการใช้ชีวิตคู่อยู่ด้วยกันเป็นครอบครัวนั้น การมีคุณธรรมของสามีและภรรยานั้นเป็นสิ่งที่ทำให้ครอบครัวดี มีความเจริญรุ่งเรือง คนในครอบครัวก็มีความสุข แต่ถ้าสามีภรรยาไม่มีคุณธรรม ครอบครัวก็เสื่อม ในสมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดำเนินไประหว่างเมืองมธฺุราและเมืองเวรัญชา และมีคหบดีและคหปดามีมาเฝ้าพระองค์เป็นจำนวนมาก พระองค์ได้ตรัสถึงการที่ชายหญิงอยู่ร่วมกันเป็นสามีภรรยา ๔ ประการ คือ

- ชายผี อยู่ร่วมกับ หญิงผี
- ชายผี อยู่ร่วมกับ หญิงเทวดา
- ชายเทวดา อยู่ร่วมกับ หญิงผี
- ชายเทวดา อยู่ร่วมกับ หญิงเทวดา^{๑๒}

^{๑๑} สมชีวิสูตร อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ๒๑/๕๕-๕๖/๗๗-๗๘.

^{๑๒} สัจจาสสูตร อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ๒๑/๕๓-๕๔/๗๓-๗๔.

โดย ชายผี หญิงผี หมายถึง ชายหญิงที่เป็นคนผิดศีล ๕ คือ เป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พวดเท็จ ตีมน้ำเมา และเป็นคนทุศีล เป็นคนมีบาปกรรม เป็นคนตระหนี่ เป็นคนที่ตำว่าสมณพราหมณ์

และ ชายเทวดา หญิงเทวดา หมายถึง ชาย หญิง ที่เป็นคนประพฤติศีล ๕ คือ เป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติผิดในกาม การพวดเท็จ การตีมน้ำเมา และเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม ไม่ตระหนี่ ไม่ตำว่าสมณพราหมณ์

โดยสรุปก็คือ เป็นการตรัสถึงประเภทของสามีภรรยาไว้เป็น ๔ คู่ ที่ทำให้มีครอบครัว ๓ แบบ คือ ครอบครัวผี ครอบครัวเทวดา และครอบครัวกึ่งผีกึ่งเทวดา คือ

- สามีไม่ดี ภรรยาไม่ดี เรียกว่า ครอบครัวผี
- สามีไม่ดี ภรรยาดี เรียกว่า ครอบครัวกึ่งผีกึ่งเทวดา
- สามีดี ภรรยาไม่ดี เรียกว่า ครอบครัวกึ่งผีกึ่งเทวดา
- สามีดี ภรรยาดี เรียกว่า ครอบครัวเทวดา

โดยในบรรดาครอบครัวทั้งหมดนี้ ครอบครัวผีเป็นครอบครัวที่ร้ายที่สุดและจะหาความเจริญความสุขมิได้เลย ในขณะที่ครอบครัวกึ่งผีกึ่งเทวดา ที่คู่สามีภรรยามีศีลและวัตรไม่เสมอกันก็ย่อมไม่ส่งเสริมกัน ก็จะเป็นครอบครัวแบบเดี๋ยวดีเดี๋ยวร้าย ลุ่ม ๆ ดอน ๆ แต่ครอบครัวเทวดา ที่ทั้งฝ่ายภรรยาและสามีมีศีลและวัตรเสมอกัน ก็จะเป็นกำลังส่งเสริมกันทำให้ครอบครัวมีความผาสุกเจริญรุ่งเรืองได้มาก

๕.๔ เหตุมูลฐานของการรวมกลุ่มทางสังคม

ในเรื่องการรวมกลุ่มกันทางสังคมนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงมูลเหตุว่าเป็นไปตามอิทธิพลของธาตุแท้ที่แต่ละบุคคลมีอยู่ โดยสรรพสัตว์ย่อมคบค้าสมาคมกันตามธาตุ^{๑๑} โดยพวกที่มีอชยาศัยเลวย่อมคบค้าสมาคมกันกับผู้ที่มิอชยาศัยเลวด้วยกัน เพราะเหตุที่มีธาตุเดียวกันจึงเข้ากันได้ดี เช่นเดียวกับคูกที่เข้ากับคูก มูตรที่เข้ากับมูตร น้ำลายที่เข้ากับน้ำลาย น้ำเหลืองที่เข้ากับน้ำเหลือง เลือดที่เข้ากับเลือด และพวกที่มีอชยาศัยดีก็ย่อมคบค้าสมาคมกับผู้ที่มิอชยาศัยดีด้วยกัน เช่นเดียวกับน้ำมันเข้ากับน้ำมัน น้ำมันเข้ากับน้ำมัน เนยเข้ากับเนย น้ำผึ้งเข้ากับน้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเข้ากับน้ำอ้อย^{๑๒} โดยพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันโดยธาตุ

^{๑๑} . ^{๑๒} สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ๑๖/๓๖๘-๓๗๑/๑๗๓-๑๗๔.

เที่ยว คือ สัตว์จำพวกที่ไม่มีศรัทธา ...ไม่มีหิริ ...ไม่มีโอตตปปะ ...ที่มีสุตะน้อย ...
ที่เกียจคร้าน ...ที่สติหลงลืม ...ที่มีปัญญาทึบ ย่อมคบค้าสมาคมกันกับสัตว์
จำพวกที่ไม่มีหิริ ...ไม่มีโอตตปปะ ...ที่มีสุตะน้อย ...ที่เกียจคร้าน ...ที่สติหลงลืม
...ที่มีปัญญาทึบ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันโดยธาตุ
เที่ยว คือ สัตว์จำพวกที่มีศรัทธา ...จำพวกที่มีหิริ ...จำพวกที่มีโอตตปปะ...
จำพวกที่มีสุตะมาก... จำพวกที่ปรารถนาความเพียร... จำพวกที่สติมั่นคง... จำพวก
ที่มีปัญญา ย่อมสมาคมกันกับสัตว์จำพวกที่มีศรัทธา... จำพวกที่มีหิริ... จำพวกที่
มีโอตตปปะ... จำพวกที่มีสุตะ... จำพวกที่ปรารถนาความเพียร... จำพวกที่สติมั่นคง
... จำพวกที่มีปัญญา^{๒๑}

สิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เกี่ยวกับการคบหาสมาคมกันตามธาตุและอหยาตัยนี้เป็นสิ่งที่
ชัดเจน และหากพิจารณาดูแล้วก็จะเห็นได้ว่าเป็นความจริงเช่นนั้นตลอดมา แม้กระทั่งในสมัย
ของเรานี้ก็ยังเป็นเช่นนั้นอยู่ ในทุก ๆ ด้านของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา การประกอบอาชีพ
การคบเพื่อน ความสนใจในบางสิ่ง นั้นก็มีการรวมกลุ่มกันทางสังคมตามธาตุ ความชอบความ
สนใจที่เหมือนกันเป็นพื้นฐาน เช่น นักศึกษาที่มีความสนใจในสาขาวิชาเดียวกันก็จะเลือกเรียน
คณะเดียวกัน คนที่มีวิชาชีพเดียวกันก็จะรวมกลุ่มกันตั้งเป็นสมาคม เช่น สมาคมสถาปนิก
สมาคมนักธุรกิจสตรีฯ คนที่มีความสนใจในทางเดียวกันก็จะรวมกลุ่มกันตั้งเป็นชมรมต่าง ๆ
เช่น ชมรมผู้สูงอายุ ชมรมพุทธศาสนา เป็นต้น

จากความจริงที่ว่าคนคบค้าสมาคมกันตามธาตุตามอหยาตัยนี้เอง การที่เราจะรู้ว่าใคร
เป็นคนเช่นใดนั้นจึงสามารถดูได้จากกลุ่มคนที่เขาคบหา โดยในเรื่องของการคบหาคลุกคลีกันนี้
พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่าเป็นสิ่งที่สำคัญ เนื่องจากว่าเป็นสิ่งที่มีผลต่อชีวิต โดยการคลุกคลีกับ
คนเช่นใดก็ทำให้เป็นคนเช่นนั้น ดังนั้นหากไม่ยากเป็นคนชั่วก็ต้องหลีกเลี่ยงหนีจากคนชั่วและเลือก
คบคนดี ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า

“... ความชั่วสมใจคน เกิดจากการคลุกคลีกัน จะตัดความชั่วเช่นนั้นได้ ก็ต้อง
ตัดการคลุกคลีกัน...ดังนั้น ฟังเว้นคนเกียจคร้าน มีความเพียรเวลานั้นเสีย ฟังอยู่ร่วม
กับบัณฑิตผู้สัจ ผู้เป็นอริยะ ผู้มีใจสูง ผู้เฟื่องพินิจ ผู้ปรารถนาความเพียรเป็นนิตย์”^{๒๒}

^{๒๑} สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ๑๖/๓๗๓-๓๗๔/๑๗๕-๑๗๗.

^{๒๒} สตาปาร์ทฐสูตร สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ๑๖/๓๗๖/๑๗๕.

๕.๕ คำสอนเพื่อการอยู่ร่วมกันที่ดีในสังคม

ในการอยู่ร่วมกันในสังคม หากต้องการยึดเหนี่ยวให้เกิดความสามัคคีในหมู่ชน พระพุทธศาสนาได้ให้คำสอนเรื่อง สังคหัตถ ๔ ไว้เป็นหลักประพฤติปฏิบัติ^{๒๓} คือ

๑. ทาน การให้อันเป็นการแบ่งปัน เอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือกันไม่ว่าจะด้วยสิ่งของ ความรู้ คำแนะนำ ที่เป็นการสงเคราะห์ ย่อมผลานิพพานไว้ด้วยกัน

๒. ปิยวาจา วาจาเป็นที่รัก คือกล่าวคำที่สุภาพ ไพเราะ อ่อนหวาน และก่อประโยชน์ ย่อมทำให้เกิดไมตรี เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้คน จะเจรจาติดต่อทำสิ่งใดก็ย่อมราบรื่น สำเร็จผลได้โดยง่าย

๓. อัถถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือชวนช่วยช่วยเหลือ บำเพ็ญประโยชน์ให้กับ สาธารณะ

๔. สมานัตตา ความเป็นผู้มีคนร่วมในสุขทุกข์ คือร่วมสุขร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไข โดยข้อปฏิบัติทั้ง ๔ นี้เป็นไปเพื่อการสงเคราะห์ และเป็นธรรมเนียมยึดเหนี่ยวจิตใจที่จะผลานิพพานการอยู่ร่วมกันของผู้คนในสังคม

นอกจากนี้ ในการที่จะทำให้สังคมไม่แตกแยก ไม่มีการวิวาทแต่มีความสามัคคี มีความเป็นหนึ่งและมีเอกภาพ พระพุทธศาสนาก็มีหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน ที่เรียกว่า สาราณียธรรม ๖^{๒๔} คือ

๑. ในการทำสิ่งใดก็ทำด้วยเมตตา प्रารณนาดีจริงใจต่อกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. ในการพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา प्रารณนาดี และจริงใจต่อกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. ในการคิดเรื่องใด ๆ ก็คิดด้วยเมตตา प्रารณนาดี จริงใจต่อกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๔. เมื่อได้สิ่งใดมา มีผลประโยชน์ใดที่เกิดขึ้นก็แบ่งปันกันอย่างเป็นธรรม คือเฉลี่ยให้ทุกคนได้มีส่วนโดยทั่วกัน ซึ่งจะเป็นการทำให้ไม่มีการผูกขาดผลประโยชน์

๕. ปฏิบัติตามกฎ ระเบียบวินัย ที่กำหนดไว้ใช้ร่วมกันอย่างเสมอภาคกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ซึ่งจะช่วยให้ไม่เกิดการมีหลายมาตรฐาน การเลือกปฏิบัติ

๖. มีทัศนคติความเห็นที่ถูกต้องดีงามเสมอกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ซึ่งจะช่วยให้ไม่เกิดความขัดแย้งในกลุ่ม

^{๒๓} สังคหสูตร อังคุดตรนิกาย จตุกกนิบาต ๒๑/๓๒/๔๑-๔๒.

สังคิสูตร ทิพนิกาย ปาฎิกวรรค ๑๑/๒๖๗/๒๒๓.

^{๒๔} สาราณียสูตร อังคุดตรนิกาย ฉักกนิบาต ๒๒/๒๘๒-๒๘๓/๓๐๑-๓๐๒.

หลักปฏิบัติทั้ง ๖ นี้เป็นการทำให้ไม่เกิดความมุงร้าย การเอาเปรียบ การมีอภิสิทธิ์/การไม่เสมอภาค และการขัดแย้งกันในความเห็น ซึ่งจะทำให้เกิดความแตกแยก ความเกลียดชัง และความพินาศของสังคม โดยธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ ความไม่วิวาท และความสามัคคีพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคม หรืออีกนัยหนึ่งก็คือเป็นธรรมเพื่อความ เป็นเอกภาพของสังคม

๕.๖ ธรรมที่คุ้มครองสังคมมนุษย์

ในพระพุทธศาสนา หิริ โอตตปปะ^{๒๔} ได้ชื่อว่าเป็นโลกपालธรรม คือ เป็นธรรมที่คุ้มครองโลก^{๒๕} โดยตามความหมาย

- หิริ คือ ความละอายใจต่อการทำความชั่ว
- โอตตปปะ คือ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว

ผู้ที่มีหิริเป็นผู้ที่จะไม่ทำความชั่วทั้งต่อหน้าและลับหลังผู้อื่น เพราะเป็นผู้ที่มีความละอายในการ ทำชั่วนั้นเอง ไม่ว่าจะละอายผู้อื่น ละอายเทวดาฟ้าดิน หรือละอายตัวเอง ความละอายนี้ก็จะ ช่วยคุ้มครองไม่ให้บุคคลทำชั่วได้ ส่วนโอตตปปะนั้นเป็นการไม่ทำชั่วเพราะกลัวต่อผลของความ ชั่วนั้น เช่นกลัวจะถูกลงโทษ กลัวจะถูกตำหนิแล้วจึงไม่ทำผิดทำชั่ว หิริและโอตตปปะจึง เป็นธรรมที่คุ้มครองบุคคลจากการทำชั่ว

นอกจากนั้น หิริและโอตตปปะก็เป็นธรรมที่คุ้มครองสังคมด้วย โดยในแง่หนึ่งมองได้ว่า หากทุกคนซึ่งเป็นหน่วยย่อยที่สุดของสังคมไม่ทำความชั่วเพราะมีความละอายและเกรงกลัวต่อ ความชั่วแล้ว การประพฤติดีกการทำชั่วต่าง ๆ ในสังคมก็จะมี สังคมโดยรวมก็จะสงบสุข และหากมองในแง่ของสายสกุล หิริ โอตตปปะก็เป็นธรรมที่คุ้มครองสายสกุลของมนุษย์ด้วย กล่าวคือ ด้วยการอาศัยหิริโอตตปปะเป็นตัวกำกับ จึงทำให้มนุษย์มีขอบเขตของพฤติกรรมทาง เพศ คือรู้จักเว้นผู้ที่ใกล้ชิดในสกุล ตลอดจนบุคคลที่ควรเว้น เช่นครอบครัวของครูอาจารย์ และ โดยอาศัยหิริโอตตปปะนี้จึงทำให้พฤติกรรมทางเพศของมนุษย์ไม่ส่ำสอน สับสน เหมือนกับสัตว์ อื่น ๆ ที่เป็นไปตามสัญชาตญาณแต่อย่างเดียว จึงทำให้มนุษย์สามารถนับและมีสายสกุลได้ถึง ๗ ชั้น หรือที่เรียกกันว่า ๗ ชั่วโคตร คือ

^{๒๔}, ^{๒๕} อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ๒๐/๒๕๔/๖๑-๖๒.

ทวด
ปู่ย่า ตายาย
พ่อแม่
ตัวเรา
ลูก
หลาน
เหลน

โดยในพระไตรปิฎกมีกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

“คฤกรภิกษุทั้งหลาย ชรรณฝายขาว ๒ อย่างนี้ ...หิริ โอตตปปะ ...ยอม
ค้ำครองโลก ...ถ้าชรรณฝายขาว ๒ อย่างนี้ไม่พึงค้ำครองโลก ใคร ๆ ในโลกนี้จะ
ไม่พึงบัญญัติว่ามารดา ว่าบิดา ว่าภรรยาของอาจารย์ หรือว่าภรรยาของครู
โลกจักถึงความสาส์นกัน เหมือนกับพวกแพะ พวกแกะ พวกไก่ พวกหมู พวก
สุนัขบ้าน และพวกสุนัขจิ้งจอก ฉะนั้น คฤกรภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะชรรณฝายขาว ๒
อย่างนี้ ยังค้ำครองโลกอยู่ ฉะนั้น โลกจึงบัญญัติคำว่ามารดา ว่าบิดา ว่า
ภรรยาของอาจารย์ หรือว่าภรรยาของครูอยู่...”^{๒๗}

นอกจากหิริโอตตปปะจะเป็นหลักธรรมที่ช่วยค้ำครองสายสกุลดังกล่าวแล้ว ก็ยังเป็น
หลักธรรมที่ค้ำครองชาติพันธุ์ของมนุษย์ด้วย เนื่องจากในการมีความสัมพันธ์กับคนที่ใกล้ชิดอยู่ใน
ในเชื้อสายเดียวกันนั้นจะมีผลเสียในแง่ของความไม่สมบูรณ์ของร่างกายและจิตใจ หรือความ
ผิดปกติในเด็กที่เกิดมา ซึ่งความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ในสมัยใหม่ก็ได้ยืนยันความจริงของ
ความเป็นไปได้ในเรื่องนี้ไว้แล้ว ด้วยเหตุผลดังกล่าว พระพุทธองค์จึงตรัสสอนไว้ไม่ให้ตระหนี่
สกุล ดังปรากฏใน สังคัตติสูตร แห่งทีฆนิกายในการสอนเรื่องมัจฉริยะ ๕ คือ

๑. การตระหนี่ที่อยู่อาศัย (อาวาสมัจฉริยะ)
๒. การตระหนี่สกุล (กุลมัจฉริยะ)
๓. การตระหนี่ลาภ (ลาภมัจฉริยะ)
๔. การตระหนี่วรรณะ (วัณณมัจฉริยะ)
๕. การตระหนี่ธรรม (ธัมมมัจฉริยะ)^{๒๘}

^{๒๗} อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ๒๐/๒๕๔, ๒๕๔/๖๑-๖๒.

^{๒๘} สังคัตติสูตร ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ๑๑/๒๘๒/๒๒๘.

โดยทรงตรัสว่า การตระหนี่สกุลคือการหวงสกุล การรังเกียจ การกีดกัน ด้วยไม่ต้องการให้เชื้อสายของคนในสกุลอื่นมาปะปนกับเชื้อสายในสกุลของคน โดยนิยมให้ลูกหลานแต่งงานกันเอง ในวงศ์สกุลนั้นเป็นสิ่งที่น่าเกลียด เป็นสิ่งที่ไม่สมควร และเป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงห้ามไว้เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดโทษและความเสียหาย คือการเสื่อมของชาติพันธุ์ที่จะตามมา

สรุปได้ว่า แม้มนุษย์จะมีสัญชาติญาณในการสืบพันธุ์เหมือนกับสัตว์โดยทั่วไป แต่เนื่องจากสัตว์ไม่มีในเรื่องคุณธรรมจริยธรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง คือเป็นพฤติกรรมตามสัญชาติญาณโดยไม่ต้องมีเรื่องของกรณีต้องห้ามหรือความไม่สมควรมาเกี่ยวข้อง พฤติกรรมทางเพศของสัตว์จึงไม่มีขอบเขต ไม่มีการละเว้นผู้ใกล้ชิดในสกุลจึงทำให้ความสัมพันธ์ในสกุลสืบสนจนไม่สามารถนับลำดับชั้นของสกุลได้ แต่การที่มนุษย์มีคุณธรรม มีhiriโอดดับปะคัมครองตน คัมครองสังคมให้บังเกิดสันติสุข อีกทั้งยังมีhiriโอดดับปะเป็นหัวหน้าหรือกำกับพฤติกรรมทางเพศ จึงทำให้มนุษย์รู้จักที่จะละเว้นคนใกล้ชิดในสกุลและบุคคลผู้ไม่สมควร อันเป็นผลให้มนุษย์สามารถลำดับและสืบสายสกุลได้เป็น ๗ ชั่วโคตร และยังเป็นความช่วยเหลือไม่ให้เกิดความเสื่อมของชาติพันธุ์ ด้วยเหตุผลหลายประการดังได้กล่าวนี้ ทางพระพุทธศาสนาจึงเรียก hiri และโอดดับปะ ว่าเป็น โลกपालธรรม คือธรรมที่คุ้มครองโลก

๕.๗ พระพุทธศาสนากับการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน

ตามหลักสิทธิมนุษยชน มนุษย์ทุกคนเสมอภาคเท่าเทียมกัน โดยไม่คำนึงถึงฐานะ เพศ เชื้อชาติ ผิวพรรณ วรณะ แต่ในสังคมอินเดียแต่โบราณมานั้นมีระบบชนชั้นที่กำหนดด้วยชาติกำเนิด ซึ่งเป็นความเชื่อตามหลักศาสนาพราหมณ์ ที่ว่าวรรณะ ๔ คือ กษัตริย์ แพศย์ พราหมณ์ ศูทร ล้วนเกิดมาจากพรหมซึ่งเป็นปอเกิดของสิ่งทั้งปวง แต่ก็เกิดมาจากส่วนที่ต่างกันของพรหมคือ

- กษัตริย์ ชนชั้นปกครองหรือนักรบ เกิดจากแขนของพรหม
- พราหมณ์ ผู้เป็นเจ้าของตำรา เจ้าพิธี เกิดจากปากของพรหม
- แพศย์ ชนชั้นพ่อค้า ชาวนา ชาวสวน ชาวไร่ ผู้ประกอบอาชีพพาณิชย์กรรม และกสิกรรม เกิดจากขาของพรหม
- ศูทร ชนชั้นต่ำ พวกแรงงาน คนรับใช้ เกิดจากเท้าของพรหม

โดยคนที่อยู่ในวรรณะที่สูงกว่าก็ถูกเหยียดหยามผู้ที่อยู่ในวรรณะต่ำกว่า ผู้อยู่ในวรรณะต่ำจะขาดความเสมอภาค ขาดโอกาสในหลาย ๆ ด้านในสังคม ถูกกีดกันสิทธิต่าง ๆ ตั้งแต่เกิด ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องการศึกษา การดำรงชีวิต แม้กระทั่งเมื่อตายแล้วก็ยังจะทำการเผาศพในที่เดียวกันไม่ได้ โดยในการแต่งงานก็กำหนดให้แต่งงานเฉพาะกับคนในวรรณะเดียวกัน กรณีลูก

ที่เกิดจากสามภรรยาที่ต่างวรรณะก็จะถูกจัดเป็นพวกจัณฑาล คือพวกนอกวรรณะ สังคมจะ
ประณามว่าเป็นพวกอัปมงคลและไม่มีใครคบหาสมาคมด้วย ถึงแม้ว่าพวกเขาจะไม่ได้ทำผิด
อะไรเลยก็ตาม ระเบียบวรรณะจึงเป็นสิ่งที่เป็อุปสรรคและปิดกั้นความเสมอภาคทางสังคมอย่างยิ่ง

สำหรับพระพุทธศาสนา “ชาติและวรรณะเป็นของเปล่า ...ศีลเท่านั้นประเสริฐที่สุด” ^{๒๕}
และ “... เวท ชาติ แม้พวกพ้อง ก็ไม่สามารถจะให้อิสริยยศหรือความสุขในภพหน้าได้ ส่วนศีล
ของตนเองที่บริสุทธิ์ดีแล้ว ย่อมนำความสุขในภพหน้ามาให้ได้” ^{๒๖} พระพุทธศาสนาไม่เห็นด้วย
กับเรื่องวรรณะ และปฏิเสธที่จะให้วรรณะเป็นเครื่องแบ่งแยกคน และทำให้เกิดความไม่เสมอ
ภาคทางสังคม พระพุทธศาสนาถือว่าคนจะดีหรือประเสริฐได้นั้นไม่ได้อยู่ที่วรรณะ แต่อยู่ที่
ความประพฤติดีมีศีลธรรม โดยอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้กล่าวไว้ว่า “พระพุทธศาสนา
เป็นศาสนาแรกที่สุดที่ให้มนุษย์เลิกลู่หมิ่นเหยียดหยามกัน เพราะเรื่องถือชั้นวรรณะ ชาติ และ
วงศ์สกุล โดยได้กำหนดจุดร่วมกันไว้ที่ศีลธรรม ใครจะเกิดในสกุลสูงต่ำยากดีมีจนอย่างไรไม่
เป็นประมาณ ถ้าตั้งอยู่ในศีลธรรมแล้ว ก็ถือว่าเป็นคนที่ควรยกย่องสรรเสริญ และในทาง
ตรงกันข้าม ถ้าบุคคลล่วงละเมิดศีลธรรมแล้ว แม้จะเกิดในสกุลวรรณะสูง ก็นับได้ว่าเป็นคน
พาลที่ควรตำหนิ” ^{๒๗} พระพุทธศาสนาสอนให้เลิกใช้วรรณะ สกุลที่ถือกำเนิด เป็นเครื่องวัดค่า
ของคน แต่ให้วัดค่าของคนด้วยศีลธรรมที่เขาประพฤติ ^{๒๘}

ดังจะเห็นได้จากครั้งที่มีผู้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า พระองค์ถือกำเนิดในวรรณะอะไร
พระองค์ตรัสว่า จงอย่าถามถึงชาติกำเนิดเลย แต่ให้ถามถึงความประพฤติดีกว่า” ^{๒๙} ต่อจากนั้น
ทรงแสดงเหตุผลว่า ไฟย่อมเกิดจากไม้ได้ทุกชนิด ผู้รู้แม้เกิดในตระกูลต่ำ แต่เป็นผู้มีความเพียร
เป็นผู้รู้ทั่วถึงเหตุ ห้ามความชั่วเสียได้ด้วยhiri เป็นผู้มีสัจจะ ได้ฝึกฝนตนแล้ว และเข้าถึงความรู
อย่างยิ่ง ก็เป็นทักษิโณยบุคคลได้ ^{๓๐}

ในพระพุทธศาสนา วรรณะทั้ง ๔ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ สูทร นั้นไม่ต่างกัน และ
เมื่อประพฤติธรรมแล้วย่อมเป็นผู้เสมอกัน “เช่นเดียวกับการที่บุรุษเก็บเอาไม้สาละแห้ง... ไม้
มะม่วงแห้ง ... ไม้มะเดื่อแห้ง มาเผาไฟ ก่อไฟให้ไฟลงขึ้น ... เปลวไฟ สีของไฟ แสงของไฟที่

^{๒๕} สิลวิมังสชาติก ขุททกนิกาย ปัญจกนิบาตชาติก ๒๗/๗๕๗/๑๗๙.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, ๒๗/๗๖๑/๑๗๙.

^{๒๗} สุชีพ ปุญญานุภาพ. คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา,
๒๕๑๐) อ้างไว้ใน สุวรรณ เพชรนิล, พุทธปรัชญาเบื้องต้น, หน้า ๑๗๗.

^{๒๘} เพิ่งอ้าง.

^{๒๙} สุนทรวิสุตที่ ๙ สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ๑๕/๖๖๐/๒๓๔.

^{๓๐} เพิ่งอ้าง.

เกิดขึ้นจากไม้ต่าง ๆ กันนั้นจะไม่มี ความแตกต่างกันเลย”^{๑๔} และ “กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์
ศูทร คนจัณฑาล และคนเทหยากเหยื่อ ประพฤติธรรมในธรรมวินัยนี้แล้วย่อมเป็นผู้เสมอกันใน
ไตรภพ”^{๑๕} โดยพระพุทธเจ้าตรัสกับวาเสฏฐและภารทวาระสามเณรที่มีชาติเป็นพราหมณ์ มี
ตระกูลเป็นพราหมณ์ และถูกพวกพราหมณ์ตำว่าเนื่องจากมาบวชในพระพุทธศาสนาว่า

“ดูกรวาเสฏฐะ และภารทวาระ พวกพราหมณ์ ระลึกถึงเรื่องเก่าของพวกเขา
ไม่ได้ จึงพากันพูดว่า พราหมณ์พวกเดียวเป็นวรรณะที่ประเสริฐที่สุด วรรณะอื่น
เลวทราม พราหมณ์พวกเดียวเป็นวรรณะขาว พวกอื่นนอกจากพราหมณ์หา
บริสุทธิ์ไม่ พวกพราหมณ์เป็นบุตรที่เกิดจากอูระ เกิดจากปากของพรหม มีกำเนิด
มาจากพรหม พรหมเนรมิตขึ้น เป็นทายาทของพรหมดังนี้ ...ก็ตามที่ปรากฏอยู่แล
คือ นางพราหมณ์ทั้งหลายของพวกพราหมณ์ มีระคูบ้าง มีครรรภ์บ้าง คลอดอยู่บ้าง
ให้ลูกกินนมอยู่บ้าง อันที่จริง พวกพราหมณ์เหล่านั้น ก็ล้วนแต่เกิดจากช่องคลอด
ของนางพราหมณ์ทั้งนั้น ...”^{๑๖}

ความจริงก็คือพวกพราหมณ์ก็เกิดจากมารดาที่เป็นพราหมณ์ ไม่มีอะไรพิเศษไปกว่า
คนเหล่าอื่น พระพุทธศาสนาสอนให้คนเลิกดูถูกเหยียดหยามกันเพราะถือชั้นวรรณะ ชาติ
ตระกูลคงจะเห็นได้ว่าในสังฆมณฑลของพระพุทธศาสนา ไม่ว่าผู้ที่อยู่ในสังฆมณฑลนั้นจะมา
จากวรรณะกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทร ทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน โดย
ภายใต้หลักการปฏิบัติที่กำหนดไว้ ผู้ที่เข้ามาบวชทุกคนไม่ว่าจะมาจากวรรณะใดก็ต้อง
ปฏิบัติตามพระวินัยเสมอเหมือนกัน และทุกคนจะได้รับการปฏิบัติต่ออย่างเสมอภาคเท่าเทียม
สิ่งที่จะเป็นเครื่องยืนยันความจริงนี้ก็คือ ข้อปฏิบัติในพระพุทธศาสนาในส่วนของ การทำความ
เคารพนั้นให้ถือตามหลักอาวุโสของการบวช คือผู้บวชภายหลังต้องทำความเคารพผู้ที่บวชก่อน
แม้ว่าผู้ที่บวชก่อนนั้นจะมาจากวรรณะที่ต่ำกว่าหรือมีอายุน้อยกว่าก็ตาม ข้อปฏิบัตินี้เท่ากับเป็น
การเลิกชั้นวรรณะและเลิกการปิดกั้นความเสมอภาคทางสังคม

ภายใต้พระพุทธศาสนา วรรณะไม่ได้เป็นของประเสริฐ ไม่ได้เป็นเครื่องกำหนดฐานะ
และค่าของคน หากแต่เป็นความประพฤติและศีลธรรมที่จะเป็นเกณฑ์ในการตัดสิน เป็น
เครื่องวัดค่าของคน โดย “ธรรมเท่านั้นเป็นของประเสริฐที่สุดในหมู่นั่น ทั้งปัจจุบันและอนาคต”^{๑๗}

^{๑๔} วรรณกัตตสูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก ๑๕/๕๗๗/๕๔๖.

^{๑๕} สิวิมังสราดก ขุททกนิกาย ปัญจกนิบาตชาดก ๒๗/๗๕๗/๑๗๕.

^{๑๖} อัคคัณฺณสูตร ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ๑๑/๕๑/๗๒.

^{๑๗} อัคคัณฺณสูตร ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ๑๑/๕๑/๗๕.

นอกจากการปฏิเสธวาระทั้งในส่วนของความเชื่อและการปฏิบัติที่เป็นการปิดกั้นความเสมอภาคทางสังคมแล้ว พระพุทธศาสนายังส่งเสริมความเสมอภาค ช่วยยกฐานะของมนุษย์ด้วยการไม่สนับสนุนการมีทาส การขายทาส ซึ่งในสมัยพุทธกาลถือว่าเป็นสิ่งปกติและไม่ได้มีกฎหมายห้ามในเรื่องนี้ไว้แต่อย่างใด แต่พระพุทธองค์ห้ามการซื้อขายทาส โดยถือว่าเป็นการค้าขายที่ผิด คือเป็นข้อหนึ่งใน มัจฉาวณิชชา ๕ อันประกอบด้วย

๑. การค้าขายอาวุธ
๒. การค้าขายมนุษย์
๓. การค้าขายเนื้อสัตว์ การเลี้ยงสัตว์ไว้ขาย
๔. การค้าขายน้ำเมา
๕. การค้าขายยาพิษ^{๙๙}

ซึ่งในพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นสิ่งที่เป็นอภยธรรม คือสิ่งที่ไม่ควรทำ โดยถือว่าเป็นการประกอบอาชีพที่ผิดสำหรับอุบาสก อุบาสิกา

สำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงห้ามไม่ให้มีทาสขายหญิงไว้ใช้ โดยมีกำหนดไว้ในส่วนของพระวินัยว่าภิกษุที่ฝ่าฝืนต้องมีโทษคือต้องเป็นอาบัติ และสำหรับทาสที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้วก็จะได้รับสิทธิต่าง ๆ ทั้งหมดและได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกับภิกษุรูปอื่นด้วย

นอกจากนี้แล้ว หากได้พิจารณาแนวคิดเกี่ยวกับความเสมอภาคในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏให้เห็นในด้านอื่นด้วย เราก็จะเห็นได้จากการที่พระพุทธองค์ทรงมีทรรศนะว่าหญิง ชาย มีความสามารถเสมอกัน บุคคลจะดีได้เพราะความสามารถ การกระทำ ไม่ใช่ที่เพศ โดยที่พระองค์ตรัสกับพระเจ้าปเสนทิโกศลผู้ผิดหวังจากการที่พระนางมัลลิกาประสูติพระราชธิดาว่า

“คุกร มหาบพิตรผู้เป็นใหญ่ยิ่งกว่าปวงชน แท้จริงแม้สตรีบางคนก็เป็นผู้ประเสริฐ พระองค์จงชูปเลี้ยงไว้ สตรีที่มีปัญญา มีศีล ปฏิบัติแม่ผัวพ่อผัวตั้งเทวดา จงรักสามี บุตรที่เกิดจากสตรีนั้นย่อมเป็นคนแก่กล้ากล้า เป็นเจ้าแห่งทิศได้ บุตรของภริยาดีเช่นนั้น แม้ราชสมบัติก็ครอบครองได้”^{๑๐๐}

ยิ่งกว่านั้น การที่พระพุทธเจ้าทรงยอมรับสตรีเข้าในหมู่สงฆ์ด้วยการทรงอนุญาตให้สตรีอุปสมบทเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนาในขณะที่สังคมอินเดียในสมัยนั้นไม่ยอมแม้กระทั่งให้

^{๙๙} วณิชชสูตร อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ๒๒/๑๓๗/๒๑๑.

^{๑๐๐} อีสุตฺต สังกยุตตนิกาเย สคาถาวรรค ๑๔/๓๗๗/๑๒๑-๑๒๒.

สตรีมีสิทธิประกอบพิธีกรรมทางศาสนานั้น นอกจากจะเป็นการให้อิสระเสรีภาพในทางศาสนา แก่สตรีแล้วก็อาจถือได้ด้วยการยกระดับสถานภาพของสตรีขึ้นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยอมรับทางด้านภูมิปัญญา ความรู้ ความสามารถ ว่าสตรีก็สามารถเข้าใจธรรม และ ปฏิบัติธรรมให้พ้นจากความทุกข์ เข้าถึงนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุด กับทั้งยังสามารถแสดง ธรรมได้ด้วยนั้นถือว่าการให้ออกาสและความเสมอภาคแก่สตรีอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน

โดยตามหลักการของพระพุทธศาสนา การประพฤติและได้รับผลจากการกระทำดีนั้น เป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถทำได้เสมอกัน กล่าวคือ ทั้งชายและหญิงต่างก็มีโอกาสเสมอกันในการที่จะเป็นคนดี มีเสรีภาพและความสามารถในทางปัญญาเสมอกันในการที่จะคิดพิจารณาให้เข้าใจ ถึงธรรม ความเป็นไปของกฎธรรมชาติที่ครอบคลุมโลก และมีสิทธิเสมอกันในการที่จะถึงความ หลุดพ้น ดังที่ว่า

“ทางนั้นชื่อว่าเส้นทางตรง ทิศนั้นชื่อว่าไม่มีภัย รถชื่อว่าไม่มีเสียงดัง ประกอบด้วยล้อคือธรรม หิริเป็นฝาของรถนั้น สติเป็นเกราะกันของรถนั้น เรากล่าว ธรรมมีสัมมาทิฐินำหน้าว่าเป็นสารถิ ยานชนิดนี้มีอยู่แก่ผู้ใด จะเป็นหญิงหรือชาย ก็ตาม เขา (ย่อมไป) ในสำนักพระนิพพานด้วยยานนี้แหละ” ^{๕๑}

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุหรือภิกษุณีรูปใดรูปหนึ่งย่อมเจริญยอมทำให้ มากซึ่งธรรม ๕ ประการ ภิกษุหรือภิกษุณีรูปนั้นพึงหวังได้ผล ๒ ประการ อย่าง ใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผล หรือ เมื่อมีอุปาทานขันธเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี ในปัจจุบันนี้เทียว” ^{๕๒}

และจากการที่พระพุทธเจ้าได้ให้ออกาสและความเสมอภาคแก่สตรี ก็ปรากฏว่ามีสตรีได้ เป็นพระอริยบุคคลชั้นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ เป็นจำนวน ไม่น้อย เช่น พระเสลาเถรี^{๕๓} พระโสมาเถรี^{๕๔} พระสุเมธาเถรี^{๕๕} พระสีหาเถรี^{๕๖} เป็นต้น นอกจากนี้แล้วสตรีในเพศฆราวาสที่สำเร็จธรรมก็มีอยู่ เช่น นางวิสาขาบรรลุโสดาปัตติผลตั้งแต่

^{๕๑} อัจฉราสูตร สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ๑๕/๑๔๔/๔๓.

^{๕๒} อธิปาทสูตร อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ๒๒/๖๗/๘๓.

^{๕๓} ขุททกนิกาย เถรีคาถา ๒๖/๔๓๖/๔๕๒.

^{๕๔} โสมาสูตร สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ๑๕/๕๒๗/๑๘๑.

^{๕๕} ขุททกนิกาย เถรีคาถา ๒๖/๔๗๔/๕๐๗-๕๑๔.

^{๕๖} ขุททกนิกาย เถรีคาถา ๒๖/๔๔๑/๔๕๖.

อายุ ๗ ขวบ^{๔๗} หญิงบริวารของพระนางสามาวดีผู้เป็นนมเหย้าของพระเจ้าอุเทนที่เสียชีวิตเพราะถูกไฟไหม้^{๔๘} ทั้งที่เป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามี^{๔๙}

นอกจากนี้แล้ว การที่พระพุทธเจ้าจัดแบ่งพุทธบริษัทเป็น ๔ ฝ่าย คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งเป็นจัดแบ่งให้มีทั้งฝ่ายสาวก คือภิกษุกับอุบาสก และให้มีทั้งฝ่ายสาวิกา คือ ภิกษุณีกับอุบาสิกา เหมือน ๆ กัน พร้อมกับทรงแต่งตั้งผู้ที่เป็นตราฐมาตฐานของพระพุทธศาสนาไว้ในทุกฝ่าย คือในฝ่ายภิกษุสาวกก็ตั้งภิกษุสารีบุตร และภิกษุโมคคัลลานะ ในฝ่ายภิกษุณีสาวิกา ก็ตั้งภิกษุณีเขมาและภิกษุณีอุบลวันณา ในฝ่ายอุบาสกสาวกก็ตั้งจิตตคฤหบดี และหัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวี และในฝ่ายอุบาสิกาสาวิกาก็ตั้งอุบาสิกาขุชชุตตระ และนางเวพุกถนภูกินันทมารดา^{๕๐} นั้นเป็นการแสดงให้เห็นถึงความยุติธรรมและแนวคิดในการยอมรับสถานภาพที่เท่าเทียมกันของบุรุษและสตรี

อนึ่ง การที่พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ มีความสามารถเป็นเลิศที่เรียกว่า เอตทัคคะ นั้น พระองค์ก็ทรงตั้งไว้ในทั้งฝ่ายบุรุษและฝ่ายสตรีควบคู่กันไป คือทรงยกย่อง

พระเขมาภิกษุณีผู้สำเร็จอรหัตตผลตั้งแต่ยังครองเพศฆราวาสให้เป็นอัครสาวิกาฝ่ายชวา และเป็น เอตทัคคะในทางมีปัญญามาก เยี่ยงพระสารีบุตร อีกทั้งยังตั้งพระเขมาภิกษุณีไว้ให้เป็นยอดแห่งภิกษุณี^{๕๑}

พระอุบลวันณาภิกษุณี เป็นเอตทัคคะในทางเป็นผู้มีฤทธิ์มาก เสมอด้วยพระมหาโมคคัลลานะ^{๕๒}

พระปฎาจาราภิกษุณี เป็นเอตทัคคะในทางทรงพระวินัยเช่นเดียวกับพระอุบาลี^{๕๓}
พระนันทาภิกษุณี เป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทางเพ่งฌาน บำเพ็ญสมาธิภาวนา^{๕๔}
พระโสธนาภิกษุณี เป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทางเป็นผู้มีความเพียร^{๕๕}

^{๔๗} รัมมปัทฏฐกถา ๓/๗๓.

^{๔๘} รัมมปัทฏฐกถา ๒/๘๓.

^{๔๙} อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ๒๐/๓๗๕-๓๗๘/๑๐๓-๑๐๔.

^{๕๐} อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ๒๐/๓๗๖/๑๐๓.

^{๕๑} อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต ๒๐/๑๕๐, ๑๔๖/๓๑, ๒๕.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน ๒๐/๑๕๐/๓๑.

^{๕๓}, ^{๕๔} เรื่องเดียวกัน ๒๐/๑๕๐/๓๒.

พระภัททากปิลาณีภิกษุณี เป็นเอตทัคคะในทางเป็นผู้ระลึกชาติได้^{๕๕}
พระภัททากัจจนาเถรี เป็นเลิศในทางมีมหาปัญญาคือรู้ได้มากมายดุจดังพระสารี
บุตร^{๕๖}

พระสิกาลมาตาภิกษุณี เป็นเอตทัคคะในทางศรัทธา^{๕๗}
พระกสิโคตมิภิกษุณี เป็นเยี่ยมกว่าภิกษุณีอื่นในทางทรงจีวรเศร้าหมอง^{๕๘}
พระมหาปชาบดีโคตมิภิกษุณี เป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทางเป็นผู้รู้ราตรีนาน (มี
ประสบการณ์มาก)^{๕๙}

พระธัมมทินนาภิกษุณี เป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายทางแสดงธรรม^{๖๐}
พระสกุลาภิกษุณี เป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทางเป็นผู้มีทิพยจักขุ^{๖๑}
พระภัททาภุณฑลเกสาภิกษุณี เป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทางคร่ำครึในดับปล้น
คล้องแคล้วในทางอภิญา^{๖๒}

นอกเหนือจากการตั้งภิกษุณีที่เป็นเอตทัคคะแล้ว พระพุทธองค์ยังยกย่องอุบาสิกา
หลายท่านขึ้นเป็นเอตทัคคะในด้านต่าง ๆ ด้วย คือ

นางขุชุตตรา ให้เป็นผู้เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายทางเป็นผู้มีพหูสูต แสดงธรรมให้สตรี
๕๐๐ คนฟังและบรรลุโสดาปัตติผล ในคราวเดียวกัน^{๖๓}

นางกาติยานี เป็นผู้เลิศในด้านมีศรัทธา แม้นางจะได้ข่าวโจรปล้นบ้าน นางก็ไม่ร้อนใจ
แต่รอจนกระทั่งฟังพระภิกษุแสดงธรรมจบจึงกลับ^{๖๔}

นางสุชาคา เป็นเลิศในด้านเป็นสตรีที่ถึงสรณะสามก่อน^{๖๕}

นางกาฬิอุบาสิกา ชาวสุวรรณิศา เป็นเลิศในทางเลื่อมใสโดยได้ยินได้ฟังตาม^{๖๖}

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน
^{๕๖} เรื่องเดียวกัน
^{๕๗} เรื่องเดียวกัน
^{๕๘} เรื่องเดียวกัน
^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, ๒๐/๑๕๐/๓๑
^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.
^{๖๑} เรื่องเดียวกัน
^{๖๒} เรื่องเดียวกัน
^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, ๒๐/๑๕๒/๓๓.
^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, ๒๐/๑๕๒/๓๔.
^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, ๒๐/๑๕๒/๓๓.
^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, ๒๐/๑๕๒/๓๔.

นางวิสาขา เป็นเลิศในทางถวายทาน^{๒๘}

พระนางสามาวดี มเหสีของพระเจ้าอุเทนเป็นผู้ยอดเยี่ยมในทางเจริญเมตตา^{๒๙}

นางสุปวาสาโกถียชิตา เป็นเลิศในทางถวายของอันประณีต คือถวายทานอันมีรสเลิศ
แก่ภิกษุ^{๓๐}

นางสุปิยาอุบาสิกา เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายในทางเป็นผู้พยาบาลภิกษุไข้^{๓๑}

นางอุตตรานันทมาตา เป็นเลิศในการเจริญญาณและวิชาศีลอุโบสถอย่างเคร่งครัด^{๓๒}

นอกจากนั้น ในบางแห่งก็มีหลักฐานแสดงถึงการที่พระพุทธองค์ทรงยกย่องยอมรับ
ความสามารถของสตรีในระดับที่เสมอกับพระองค์เลยทีเดียว เช่น ในครั้งที่นางวิสาขาถามธรรม
จากธรรมทินนาภิกษุณีและรู้สึกชื่นชมในความสามารถของท่าน เมื่อนางวิสาขาได้เข้าเฝ้าพระ
ศาสดาก็ทูลเรื่องที่ได้สนทนาธรรมกับภิกษุณีรูปนั้นให้ทราบ พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า

“ดูกรวิสาขะ ธรรมทินนาภิกษุณีเป็นบัณฑิต มีปัญญามาก แม้หากท่านพึง
สอบถามเนื้อความนั้นกะเรา แม้เราก็พึงพยากรณ์เนื้อความนั้น เหมือนที่ธรรมทินนา
ภิกษุณีพยากรณ์แล้ว”^{๓๓}

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ สรุปได้ว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงยกเลิกระบบวรรณะในศาสนา
ของพระองค์ และสอนให้เลิกระบบทาสนั้นเป็นการให้เลิกการกดขี่มนุษย์ นอกจากนั้นแล้วการ
ที่พระองค์ทรงอนุญาตให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนา การยอมรับความสามารถในทางปัญญา
และการปฏิบัติของสตรีในการบรรลุธรรม การจัดให้มีพุทธบริษัท ๔ ฝ่าย การไม่จำกัดเพศ
ในทางธรรมปฏิบัติและการบรรลุผลนิพพาน กับการแต่งตั้งสตรีผู้ที่มีความสามารถพิเศษ
เป็นเลิศในด้านต่าง ๆ ที่เรียกว่าเอตทัคคะในด้านต่าง ๆ เช่นเดียวกับฝ่ายบุรุษในทุกด้านนั้น
เท่ากับเป็นการให้ความยุติธรรมและรับรองความเสมอภาคระหว่างชายหญิง ทั้งหมดนี้เป็นการ
แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีแนวคิดแบบเสรีและเสมอภาค แม้คำและแนวคิด
เรื่องสิทธิมนุษยชนจะเป็นสิ่งที่ขึ้นในภายหลังเมื่อไม่นานมานี้ แต่แนวความคิดเรื่อง ความ
ยุติธรรม ความเสมอภาคเท่าเทียมนั้นมีมาก่อนแล้วในพระพุทธศาสนาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล จึง

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, ๒๐/๑๕๒/๓๓.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน

^{๓๓} จุฬาทลลสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปัดณาสก์ ๑๒/๕๑๓/๕๕๗.

กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีหลักคำสอนและหลักปฏิบัติที่เป็นการช่วยยกฐานะ
ของมนุษย์ให้มีความเสมอภาคกันในสังคม อันเป็นการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนตามที่เรียกร้องกัน
อยู่ในปัจจุบันมากก่อนใคร

แม้เวลาจะผ่านไปแล้วสองพันกว่าปี แต่แนวคิดเรื่องความยุติธรรม เสรีภาพ ความเสมอ
ภาคเท่าเทียมกันของมนุษย์ในพระพุทธศาสนานั้นก็สอดคล้องไปกับความคิด อุดมการณ์ และ
กระแสของสังคมปัจจุบันในเรื่องสิทธิมนุษยชน ซึ่งก็เท่ากับเป็นการแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า
หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ เป็นอกาลิโกอย่างแท้จริง

สรุปเนื้อหาและประเด็นสำคัญในบทที่ ๕

- ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับสังคม
- พระพุทธศาสนากับคำอธิบายการเกิดขึ้นของสังคม
- ความสำคัญของคนในครอบครัวและหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกัน
 - บิดามารดา
 - สามเณร
 - บุตร
- คำสอนเพื่อชีวิตครอบครัวที่ดี
 - พระพุทธโอวาท
 - ธนัญชโยวาท ๑๐
 - สมชีวิธรรม ๔
 - ครอบครัวเทวดา
- สรรพสัตว์ย่อมคบค้าสมาคมกันตามชาติ
- คำสอนเพื่อการอยู่รวมกันที่ดีในสังคม
 - สังคหวัตถุ ๔
 - สาราณียธรรม ๖
- ธรรมที่คุ้มครองโลก คุ้มครองสังคม
 - ทิริ โอตคัปปะ
- พระพุทธศาสนากับการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน
 - การปฏิเสชวรรณะ
 - การสอนให้เลิกซื้อขายทาส ไม่ให้มีทาสไว้ใช้
 - การอนุญาตให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนา
 - การยอมรับความสามารถของสตรีในการเข้าใจธรรม และบรรลุธรรม
 - การจัดให้มีพุทธบริษัท ๔ ฝ่าย
 - การแต่งตั้งอัครสาวิกาคู่ไปกับอัครสาวก

- การตั้งเอกทัคคะในด้านต่าง ๆ ไว้ทั้งในฝ่ายภิกษุ ภิกษุณี และในฝ่ายอุบาสก อุบาสิกา
- การถือว่าหญิง ชาย มีความเสมอภาคกัน บุคคลจะดีได้เพราะความสามารถ การกระทำ คุณธรรม ไม่ใช่ที่เพศ

คำถามบทที่ ๕

๑. จงอธิบายศัพท์หรือข้อความต่อไปนี้

- ๑.๑ หิริ โอตตปปะ
- ๑.๒ พุทธบริษัท ๔
- ๑.๓ เอตทัคคะ
- ๑.๔ อัคคี ๓
- ๑.๕ มัจฉาวณิชชา ๕
- ๑.๖ มัจฉริยะ ๕
- ๑.๗ สรรพสัตว์คบค้าสมาคมกันตามธาตุ

๒. จงอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับสังคมมาให้เข้าใจโดยสังเขป

๓. จงอธิบายการเกิดขึ้นของสังคมนิยมที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาโดยสังเขป

๔. อะไรคือเหตุผลฐานของการรวมกลุ่มทางสังคมตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา จงอธิบาย

๕. ครอบครัวยุคใหม่ตามคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร จงอธิบาย

๖. ท่านคิดว่าหลักธรรมคำสอนใดในพระพุทธศาสนาที่ท่านสามารถนำไปใช้เพื่อให้ท่านมีความสัมพันธ์ที่ดีและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นของทั้งสองฝ่าย และทำให้ชีวิตครอบครัวของท่านราบรื่นเป็นสุข จงนำเสนอหลักธรรมดังกล่าว

๗. ตามคำสอนในพระพุทธศาสนา บิณฑบาตมีความสำคัญอย่างไรในครอบครัว และบิณฑบาตอยู่ในฐานะใดบ้างสำหรับบุตร จงอธิบาย

๘. ตามคำสอนในพระพุทธศาสนา บุตรธิดามีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อบิณฑบาตอย่างไร จงอธิบาย

๙. ตามคำสอนในพระพุทธศาสนา บุตรธิดาเป็นผู้ที่มีความสำคัญสำหรับครอบครัวหรือไม่ เพราะเหตุใด และตามหลักแล้วบิดามารดาควรอนุเคราะห์บุตรอย่างไรบ้าง
๑๐. ตามคำสอนในพระพุทธศาสนา เหตุใดภรรยาจึงเป็นบุคคลที่สามีต้องอนุเคราะห์ และควรอนุเคราะห์เช่นไร จงอธิบาย
๑๑. โลกปาเลธรรมคืออะไร จงอธิบายว่าหลักธรรมนี้คุ้มครองบุคคลและคุ้มครองโลกอย่างไร
๑๒. สังคมไทยขณะนี้ประสบปัญหาความแตกแยกอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ท่านคิดว่ามีคำสอนใดในพระพุทธศาสนาที่จะนำมาใช้เพื่อช่วยให้สังคมไทยมีความสามัคคี มีเอกภาพ และมั่นคงได้ จงนำเสนอหลักธรรมดังกล่าว
๑๓. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชนอย่างไร มีคำสอนและการปฏิบัติใดที่ยืนยันความจริงดังกล่าว จงอธิบายให้ชัดเจน